

BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH NAZARYASI VA METODIKASI

Abdullayeva Durdona Akmal qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo‘rg‘on filiali talabasi

Annotatsiya. Maqolada nutq tushunchasi, nutq o‘stirish metodikasi, uning ahamiyati, bolalar nutqini rivojlantirish yo‘llari, nutqni egallashning qator aspektlari, nutq o‘stirish yo‘nalishlari, o‘quvchilar nutqini o‘stirishda aniq belgilangan talablar, ta‘lim-tarbiya jarayonida nutq o‘stirishga erishish orqali o‘quvchilarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘z: til, nutq, ta‘lim, tarbiya, rivojlantirish, nutqiy intellekt, xotira, asavvur, maqsad, vazifa, so‘z boyligi, bog‘lanishli nutq nutqning tovush tomoni, nutqning grammatik tomoni, badiiy adabiyot, pedagogik tamoyillar:

Maktabgacha ta‘limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta‘lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya‘ni bolalar maktabgacha ta‘limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko‘nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat ko‘rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to‘g‘ri ifodalashi o‘zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo‘lishlari kerak.

«Bola nutqini rivojlantirish» hodisasining o‘zini va uni boshqarish jarayonini tahlil qilish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sohasida ishlash uchun pedagoglar maxsus tayyorgarlikdan o‘tishlari zarur, degan xulosani keltirib chiqaradi. Nutqqa oid zamonaviy tadqiqotlar tizimli yondashuvga ega, bu «u yaxlit bir tizim sifatida mavjud bo‘lgan ko‘plab tashqi va ichki munosabatlar» (B.F.Lomov) hodisasini o‘rganishda namoyon bo‘ladi. Nutq-til tizimi ko‘plab aloqalarga kirishadi, jumladan, ma‘noni so‘zga aylantiradigan hamda inson ongi va his-hayajonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan semantik axborot apparati, psixofizik hodisa (ya‘ni, miya vazifasi, jismoniy tovushlar chiqaruvchi hamda ularni qabul qiluvchi va tabaqalashtiruvchi qurilma), muloqot va ijtimoiy aloqa vositasilari ularning asosiylari hisoblanadilar.

Ta‘lim to‘g‘risil dagi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishda n’anaviy usullar bilan bir qatorda noan’anaviy, o‘yin usulining qo‘llanishi, mujassam mashg‘ulotlarni tashkil etilishi, ayniqsa, hozirgi zamon yaxshi pedagogik texnologiyasini ta‘limda qo‘llash mumkin. Maktabgacha ta‘lim davrida bolalar 2-3 ming so‘z boyligiga ega bo‘lish va undan foydalanish, eshitganlarini aytib berish, ko‘rganini gapirib berish, suratlarga qarab mazmun bo‘yicha hikoya tuzish va uni aytib berish, asosiy tayanch so‘zlar yordamida hikoya tuzishga o‘rgatiladi. Shuningdek, nutqning ifodaliligi, nutq tovushlarini to‘g‘ri, aniq talaffuz etish, tilning grammatik shakllaridan nutqda to‘g‘ri

foydalanish, badiiy asarni tinglash, tushunish, mazmuni eslab qolish va soʻzlab berish, asar qahramonlari nutqi xususiyatlarini ajrata bilish, obrazli bayon etish kabi amaliy intellektga ega boʻlishni rivojlantiradi, maktabga nutqiy jihatdan tayyorlaydi.

Bu vazifalarni bajarishda nutq oʻstirish metodikasi oʻzining usulolohik asosi boʻlgan pedagogika fani yutuqlariga, gʻoyaviy-nazariy asosi boʻlgan milliy gʻoya va milliy mafkuramiz tamoyillariga, Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga asoslanadi. Shuningdek, nutq oʻstirish metodikasi maktabgacha taʼlimda nutq oʻstirishni tashkil etishda ilgʻor pedagoglarning amaliy tajribalari, tajriba-sinov natijalari, ilmiy- usuliy adabiyotlarda tavsiya etilgan fikrmuloqazalarga asoslanadi natijada yaxshi vazifalarni, muammolarni va tavsiyalarni chuqur talqin etadi, eng maqboʻlini taʼlimga joriy etadi.

Maktabgacha taʼlimda Bolalarning nutqini oʻstirishfanining vazifalari

1. Bolalar bogʻlanishli nutqini oʻstirish.
2. Bolalar lugʻatini boyitish.
3. Nutqning grammatik tomonini tarbiyalash, soʻzlarning gapda oʻzaro birikishi va gap hosil qilish uchun zarur boʻlgan turli grammatik shakllar, qoʻshimcgalardan foydalanishni oʻrgatish.
4. Nutqning tovush tomonini tarbiyalash, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutq tovushlarini toʻgʻri talaffuz qilish, ovoz-oqangni tushunish, nutqiy nafas olishni toʻgʻri bajarishni shakllantirish.
5. Maktabgacha taʼlimda bolalarning nutqni tushunish, tinglash malakalarini shakllantirish, kattalarga nutq orqali murojaat qilish, diologik va monologik nutqini oʻstirish, hikoya tuzishga
6. Maktabgacha taʼlimda bolalarning nutqni tushunish, tinglash malakalarini shakllantirish, kattalarga nutq orqali murojaat qilish, diologik va monologik nutqini oʻstirish, hikoya tuzishga oʻrgatish.
7. Badiiy adabiyot bilan tanishtirish, badiiy asarlar, ertak, hikoyalarni oʻrganish, kitobga boʻlgan muhabbatni shakllantirish, asar mazmunini tushunish, obrazlar xususiyati, nutqini ajrata bilishga oʻrgatish.
8. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash.

Maktabgacha taʼlimdan boshlab bolalar ogʻzaki nutqini oʻstirish, ularni koʻrgan, eshitgan voqea hodisalari haqida eslab qolganlarini erkin fikrlash orqali bayon qilish, oʻz fikrini tushunarli, tartibli ifodalash bilan birga ijodiy fikr yuritishga ham oʻrgatiladi, chunki nutq tufayli inson oʻzaro fikrlasgadi, muloqot qiladi. Maktabgacha taʼlimda bolalar nutqini oʻstirish, ularni fikrlashga, uni boshqalarga tushunarli bayon etishga oʻrgatish, bolalarning —obrazli, mantiqiy, ijodiy, abstrakt fikrlashini shakllantirish va maktabga tayyorlashda nutq oʻstirish usullarining oʻrni, mohiyati muhimdir. Shuning uchun har bir tarbiyachi pedagogning taʼlim usullarini puxta bilishi, bolalar nutqini rivojlantirishning eng qulay usullarini tanlashi va qoʻllay olishi, uni takomillashtirishi lozim.

Bu esa tarbiyachi pedagogdan bolalarni yoshlikdan u yoki bu narsa, buyum, o‘yinchoq, voqea-hodisa haqida fikr yuritish, fikrni bayon qilish uchun mos so‘z tanlashi, fikrni nutq orqali ifodalashi kabi murakkab jarayonni boshqarishning eng qulay yo‘li, usulini tanlay bilishni talab etadi. Demak, ta‘lim usuli va usullarining mazmuni tarbiyachi-pedagog va tarbiyalanuvchilarning tartibga keltirilgan o‘zaro munosabati, nutqiy faoliyati shakli bo‘lib, ta‘limda maqsadga erishish yo‘lini ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda nutq tug‘ma qobiliyat emas, bolaning hayot davomida jismoniyva aqliy rivojlanishi bilan birga shaklanib boradigan jarayon. Nutq buzulishlarini o‘rganish, tushinish uchun bola nutqining normal rivojlanish yo‘lini va bu jarayoning o‘ziga xos xususiyatlarini, nutqning muvaffaqiyatli shakllanishida katta ro‘l o‘ynovchi sharoitlarni birinchi bolib bilib olishlari shart deb o‘ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish metodikasi” 2009
2. M. Asqarova Va bosh. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish. -T., 2001
3. A. A Lyublinskaya Tarbiyagacha bolalarning rivojlanishi haqida. -T.: o‘qituvchi, 1997. -279 b.
4. I. Karimov «Barkamol avlod orzusi» T.1999.